

Petar
Puhmajer

Što je nama Mimarina zbirka danas?

Osvrt prigodom tridesete obljetnice otvorenja
Muzeja Mimara (1987.–2017.)

Godine 2017. proslavili smo tridesetu obljetnicu otvorenja Muzeja Mimara u Zagrebu, jednog od najvećih hrvatskih muzeja, ujedno i mjesto najvažnijih kulturnih zbivanja u gradu. Otvorenje muzeja 1987. bilo je središnji kulturni događaj Univerzijade u Zagrebu, bogato popraćen u dnevnom tisku, a od tada do danas ne prestaje zanimanje javnosti za Mimaru kao ličnost i njegovu zbirku. Muzej Mimara je ovu obljetnicu obilježio manjom izložbom na kojoj je prikazano 75 djela iz raznorodnog fundusa Muzeja te reprezentativnim katalogom, a sama je izložba bila popraćena s više članaka i komentara u medijima.¹ Uz prigodničarski

naslov ovog osvrta, trideseta je obljetnica prilika za promišljanje o tome što se zbivalo u međuvremenu i što Mimarina zbirka danas znači nama, građanima 21. stoljeća. Napokon, prilika je to da se i načelno upitamo što bi jedna umjetnička zbirka starih majstora danas uopće trebala značiti.

U suvremenom svijetu veliki su muzeji postali mjesta okupljanja i diseminacije znanja ne samo u figurativnom smislu, već i izravnim djelovanjem koje podrazumijeva nadrađivanje okvira same izlagačke djelatnosti. Unatoč brojnosti muzeja, u Hrvatskoj se osjeća nedostatak jedinstvene muzejske institucije u kojoj bi se mogla proučavati djela starih majstora, a koji bi ujedno bili istraživačka središta, kakva postoje u svjetskim metropolama. Razlozi tomu se mogu tražiti u brojnim povijesnim okolnostima – poput one da Hrvatska sve

¹ U nizu tiskovina i portala koje su popratile događaj, najopsežniji je članak: TENA ŠARČEVIĆ, 30 godina kulturne kuće umjetnosti Mimara, u: *Jutarnji list*, podlistak: Dom i dizajn, 10. 8. 2017.

do kraja 20. stoljeća nije bila nacionalna država, pa vlast i glavni grad nikada nisu imali dovoljno snage i poticaja za formiranje takvog muzeja, kao i okolnosti da Hrvatska nikad nije bila emitivna već receptivna sredina, pa su i dosezi uvijek bili odraz trenda u nekom većem i bogatijem centru. Začetak jednoga takvog muzeja bila je zbirka biskupa Strossmayera, iz koje je izrasla Strossmayerova galerija starih majstora. Unatoč činjenici da je riječ o možda najznačajnijoj našoj zbirci starih majstora, ona je do danas zadržala izvjesnu hermetičnost djelujući u okviru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Drugi začetak jednog takvog muzeja dogodio se stotinjak godina kasnije, donacijom Ante Topića Mimara Republici Hrvatskoj, odnosno osnivanjem Muzeja Mimara koji je, zaslužen ili ne, postao jedna od glavnih umjetničkih i turističkih znamenitosti Zagreba. Velike privatne zbirke koje su postale muzeji immanentne su europskim metropolama, poput Muzeja Thyssen-Bornemisza u Madridu, Fundação Calouste Gulbenkian u Lisabonu ili Museo Poldi Pezzoli u Milanu, premda u tim gradovima postoje i veliki nacionalni muzeji. Još je 1988. Lelja Dobronić rekla da Mimarina zbirka ima kozmopolitski značaj, jetko dodajući "da je u skladnu sliku totaliteta muzeja u Hrvatskoj kao čuvara baštine ušlo strano tijelo."²

No, Mimarina je zbirka već i prije otvaranja muzeja bila obilježena kontroverzama, napadima javnosti kojima su dovođeni u pitanje autentičnost djela i atribucije, a isticalo se i sumnjivo porijeklo, odnosno okolnosti pod kojima je Ante Topić Mimara došao do umjetnina. Povodi za napade bile su nedvojbeno nekritičke atribucije iznesene od strane samog donatora, kao i njegova šutnja i nevoljkost da se one temeljito istraže i ispituju. U oči je upadao veliki broj djela

atribuiran najvećim majstorima, poput Michelangela, Leonarda ili Rafaela. Kritike su ponajviše dolazile iz inozemstva gdje je vladao donekle objektivniji pristup sagledavanju zbirke, premda su i one ponekad bile netočne ili zlurade. Talijanski povjesničar umjetnosti Zeri pisao je da je to Michelangelo s licem Garyja Coopera, njemačke novine *Der Spiegel* objavile su članak o skandaloznom gubitku kriterija struke zbog političko-oportunističkih razloga, a slovenski restaurator je napisao da je "Michelangelo klesao isključivo u najboljem mramoru, redovito iz Carrare, a da samo u Zagrebu postoji njegova skulptura od travertina, najbezzvrijednijeg i najjeftinijeg kamena, omiljenog u 19. stoljeću".³ Veliki društveni angažman za priznavanje legitimiteta zbirke dao je u to vrijeme Radovan Ivančević koji je isticao da nije riječ o falsifikatima nego o pogrešnim atribucijama⁴ te da je "bolje imati jednog malog ali pravog majstora, nego lažnog Michelangela."⁵

Polemike su nastavljene 2001. godine, osobito potaknute člankom Konstantina Akinsha o Mimarinom životu, objavljenom u časopisu *Art News*.⁶ Unatoč senzacionalističkom naslovu "Mimara, veliki prevarant iz Jugoslavije", Akinsha je lucidno analizirao događaje iz Mimarina života iznoseći činjenice i suzdržavajući se od negativnih komentara, a na vidjelo su izašli detalji iz ne tako sjajne prošlosti i porijekla zbirke. No, unatoč tome, s aspekta istraživanja donatorova života, najznačajniji je to rad još od 1987. i Mimarine prve biografije iz pera Vesne Kusin.

2 LELJA DOBRONIĆ, *Stoljeće muzeja u Hrvatskoj*, u: *Peristil*, 31 (1988.), 185-187.

3 RADOVAN IVANČEVIĆ, *Za Zagreb (suprotiva mnogim)*, Zagreb, 156.

4 RADOVAN IVANČEVIĆ, *ibid*, 175-176

5 RADOVAN IVANČEVIĆ, *ibid*, 137.

6 KONSTANTIN AKINSHA, *The Master Swindler of Yugoslavia*, u: *Art News*, September 2001. Vidi također: <http://www.lootedart.com/MFEU4T15383>, pristupljeno 27. 12. 2017.

Novi je udarac uslijedio 2010. godine kada je britanski likovni kritičar Brian Sewell, prvo u svojoj knjizi, a onda gromoglasnim naslovom u najčitanijem dnevnom listu graknuo: "Zatvorite Mimaru, taj smiješni muzej".⁷ Tom se prilikom digla na noge čitava domaća stručna javnost, pa je u tematu časopisa *Zarez* objavljen niz reakcija kojima su osporene paušalne teze i osuđen neprimjeren Britančev istup.⁸ Vesna Kusin se osvrnula na kontradiktorne stavove o falsifikatima te o potrebi njihova istraživanja ističući da ako jest riječ o falsifikatima, istraživanja nisu ni potrebna.⁹ Snješka Knežević je podsjetila na ranije Ivančevićeve pozive za detaljnim istraživanjima i promjenama atribucija, čija je potreba bila jednako nasušna i tada, 2010. godine.¹⁰ Mimara i njegova zbirka uvelike su tema dnevnog tiska i posljednjih sedam godina,¹¹ gotovo uvijek uz defenzivan stav domaćih stručnjaka.¹²

- 7 PATRICIA KIŠ, Brian Sewell: Zatvorite Mimaru, taj smiješni muzej, u: *Jutarnji list*, 27. 2. 2010.
- 8 Tema časopisa je bio Muzej Mimara, urednika temata Silva Kalčić, a objavljene su reakcije Tugomira Lukšića, Vesne Kusin, Snješke Knežević, Arije Kralj, Borisa Ljubičića, Mirka Petrića i Berislava Valušeka. *Zarez*, 1. 4. 2010.
- 9 VESNA KUSIN, Neoprostiv Mimarin grijeh, u: *Zarez*, 01. 4. 2010.
- 10 SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Sindrom Mimara, u: *Zarez*, 1. 4. 2010.
- 11 PATRICIA KIŠ, Čiji su Tizian i Tintoretto? Hrvatski kolekcionar Mimara u središtu velike bitke za slike, *Jutarnji list*, 8. 12. 2016.; PATRICIA KIŠ, Novo otkriće: Mimara je radio za Amerikance! U proces restitucije vrijednih umjetnina nije ga delegirala Jugoslavija već zapadni saveznici, *Jutarnji list*, 8. 11. 2017.
- 12 GORAN MILAKOVIĆ, Tugomir Lukšić: "Mimara nije izuzetak, 'lažnjaka' ima svagdje", *Jutarnji list*, 21. 3. 2010.; JURICA KÖRBLER, Mimara: "Vraćam sliku onome tko dokaže da sam mu je uzeo", *Globus*, 17. 2. 2016.; IVA KÖRBLER, Intervju: Lada Ratković: 'Hrvatski stručnjaci nisu dovoljno osporavali inozemne optužbe protiv Mimare', *Nacional.hr*, 23. 7. 2017.

No, pitanje je kamo dalje i kako se uopće okrenuti budućnosti. Jedini način da se zauvijek stane na kraj špekulacijama je znanstveno-istraživačka djelatnost, koja je, nažalost, u trideset godina ipak dobrim dijelom izostala. Iako su mnoge atribucije značajno izmijenjene u odnosu na Mimarine, osjeća se nedostatak znanstvenog pristupa zbirci, a kako bi se atribucije mogle s većom uvjerljivošću prihvatiti unutar stručne zajednice. Nije dovoljno donijeti atribuciju i zapisati je u muzejskom dosjeu, ili tiskati brošuru, već je nužno o djelima objaviti znanstvene radove u domaćim i stranim časopisima, i to prvenstveno onima gdje radovi podliježu znanstvenom recenziranju. Osim toga, svako temeljito istraživanje trebalo bi podrazumijevati korištenje prirodnoznanstvenih metoda poput rendgena, ultraljubičastog i infracrvenog snimanja, kojima se može utvrditi slojevitost slikanih slojeva na nosiocu, ispitivanja pigmenta, strukture i porijekla nosioca, a koje su sve od fundamentalne važnosti za poznavanje i utvrđivanje istinitosti atribucija i analiza provenijencije. Premda se kustosi u istraživačkom radu susreću s nizom raznorodnih, ponajprije financijskih poteškoća,¹³ a svakako i manjkom kadra, može se u svakom slučaju krenuti malim koracima.

Prottekli su trideset godina u izvjesnoj mjeri radena istraživanja te su objavljene studije, prvenstveno o predmetima umjetničkog obrta koji čine i najvredniji dio zbirke, kao i o crtežima, dok su o slikarstvu i reatribuiranim djelima podaci

- 13 Kustos Peter Cannon Brookes konstatira 2001. da su općenito, a osobito u Britaniji, gotovo nestali kustosi-znanstvenici, uslijed vrlo slabog financiranja znanstveno-istraživačkog rada, što je 16 godina poslije u Hrvatskoj slučaj više no ikad. Usp. PETER CANNON BROOKES, Dugoročna odgovornost muzejskih publikacija, *Informatica museologica* 3-4, (2001.), 8.

obrađeni tek kataloški, ali ne i znanstveno. Vrijedna su gostovanja stranih stručnjaka kojima su potvrđene neke atribucije, pa se povremeno u javnosti mogu čuti vijesti poput one iz 2007. o angažmanu francuskog stručnjaka za identifikaciju i atribuciju djela Vincenta van Gogha koje se pokazalo plodonosnim za jedno djelo iz Muzeja Mimara.¹⁴ Tu je i primjer kustosa Slavena Perovića koji je stvarao vlastitu zbirku crteža francuskih majstora 19. stoljeća te ju 2011. poklonio Muzeju Mimara,¹⁵ prethodno je sam znanstveno obradivši.¹⁶ Ipak, na Mimarinoj zbirci preostaje još mnogo posla.

Svijetli primjer suvremene muzejske znanstveno-istraživačke prakse je Strossmayerova galerija starih majstora HAZU gdje se posljednje desetljeće, zahvaljujući mlađim generacijama istraživača, provode sustavna istraživanja provenijencije i atribucije umjetnina, i to u sklopu različitih projekata financiranih od strane domaćih, a u posljednje vrijeme i stranih institucija.¹⁷ To doprinosi ne samo boljem poznavanju djela i umjetnika, već i valorizaciji zbirke u širem kulturnom kontekstu. Jedino takav pristup omogućuje adekvatno sagledavanje umjetničkih djela koja su tijekom 20. stoljeća, zbog skromnijeg znanja ili mogućnosti vlasnika i kustosa, bila podcijenjena ili precijenjena.

Ako se pokuša dvije nekadašnje privatne zbirke, Mimarinu i Strossmayerovu,

smjestiti u kulturni kontekst Zagreba ovog stoljeća, grada od sedamsto tisuća stanovnika u državi od nešto preko četiri milijuna stanovnika, doista se postavlja pitanje trebaju li čak dvije takve zbirke, svaka u svome muzeju. Ne bi li bilo bolje da se one objedine u jedinstvenu zbirku nacionalnog muzeja, koji bi bio središnje mjesto za poznavanje i istraživanje umjetničkih djela starih majstora. Ako samo uzmemo u obzir veliku Mimarinu donaciju Strossmayerovoj galeriji 1948. godine, kao i činjenicu da je Strossmayerova zbirka i sama u više navrata obogaćivana upravo privatnim donacijama,¹⁸ jasno je da već u samim temeljima obje zbirke počivaju na istim mecenatskim zasadama te da je odabir djela bio rukovođen estetikom, starosnošću, ali, i što je najvažnije, željom da se oduvijek mala i siromašna hrvatska sredina oplemeni vrijednim umjetničkim djelima. Strossmayerova i Mimarina zbirka stoga su u mnogome slične, kao i danas stvorena njihova muzejska infrastruktura,¹⁹ pa bi vrijedilo razmisliti o mogućnostima njihova uključivanja u jedinstven korpus zbirke umjetničkih djela starih majstora.

Takvi centri u Europi nisu nikakva novost, a zanimljivo je da ih, osim što postoje u velikim gradovima gdje se nalaze i velike državne zbirke umjetnina, nalazimo i u malim sredinama, koje su voljom pojedinaca, države ili pak druge države, bez obzira na izostanak vrhunskih umjetničkih djela, postali prava istraživačka središta.²⁰ Kada bi se sustav tako posložio, Zagreb bi mogao

14 PATRICIA KIŠ, Mimara ima van Gogha?, u: *Jutarnji list*, 6. 4. 2007.

15 PATRICIA KIŠ, Kupovao je crteže u besćenje. I eto sjajne zbirke, *Jutarnji list*, 17. 10. 2012.

16 SLAVEN PEROVIĆ, Putovanja Edmond-Eugène Valtona – tragom crteža iz hrvatske privatne zbirke, u: *Peristil*, 52 (2009.), 75-86.

17 LJERKA DULIBIĆ, HERA JRP, Transfer of Cultural Objects in the Alpe Adria Region in the 20th Century (TransCultAA) / Transfer kulturnih dobara u regiji Alpe Jadran tijekom 20. stoljeća, u: *Kvartal*, 1-2 (2013.), 82-83.

18 MIROSLAV GAŠPAROVIĆ, Strossmayerova galerija HAZU – donacije i donatori, u: *Informatica museologica*, 1/4 (1992.), 97.

19 Obje imaju bogatu knjižnicu, a Mimara i restauratorsku radionicu.

20 Primjerice, gradić Winterthur u Švicarskoj, gdje je takav centar oformljen kao podružnica američkog Sveučilišta u Delawareu, i gdje se nalazi sveučilišni, istraživački i restauratorski centar.

postati okupljalište publike i istraživača iz regije te važno mjesto na srednjoeuropskoj kulturnoj karti, barem kada je u pitanju izlaganje starih majstora.

U takav opus mogle bi se uključiti umjetnine iz drugih muzeja kojima nije primarno sakupljanje djela starih majstora. Tzv. "trajna posudba" muzejskih predmeta nije nikakva novost u muzeologiji, i upravo je osmišljena s ciljem da se umjetničko djelo izloži u kontekstu sličnih djela. Muzejske institucije ne bi se svaka pojedinačno bavila građom od prapovijesti do 20. stoljeća, već bi imale vlastita programska usmjerenja. Da uopće ne govorimo o nasušnoj potrebi za likovnim obrazovanjem na djelima starih majstora u školskim institucijama,²¹ koje je u tako razasutom sustavu teško provedivo. Primjerice, Muzej za umjetnost i obrt, naš najveći, najbogatiji i najposjećeniji muzej, prvenstveno je muzej za obrt i namještaj, o čemu govori i njegov stalni postav, premda se programima koje nudi uvelike želi istaknuti i na umjetničkom planu. No, u njemu se čuva i manja zbirka slika starih majstora, upravo nedavno obogaćena privatnom donacijom Medulićeve slike *Bogorodica s djetetom*,²² koja bi u svakom slučaju našla svoje bolje mjesto u sličnoj zbirci koja već čuva jednog Medulića, onoj Strossmayerove galerije. No, kako su putevi donatorski "čudni", ostaje nam tek zadovoljstvo da se takvo djelo ipak našlo u jednoj od naših javnih zbirki.

Grad Zagreb i općenito zagrebački muzeji od Drugog svjetskog rata na ovamo primili su zaista veliki broj privatnih

donacija,²³ a mnoge od njih nisu nigdje ni izložene, pa bi objedinjavanjem zbirki u prezentacijskom pogledu mnoga nezasluženo skrivena djela dobila adekvatnu valorizaciju. Na tom tragu je bila i zamisao profesora Ive Maroevića, koji je zagovarao da se u Zagrebu uspostavi središnja "čuvaonica" umjetnina za sve zagrebačke muzeje i zbirke, a koja bi ujedno služila i kao mjesto za istraživanje tih zbirki, po uzoru na američki Museum Support Center u Washingtonu.²⁴ Kada sam prije dvadeset godina, zaposlivši se 1997. kao student vodič u Muzeju Mimara, razgovarao s profesorom Maroevićem, rekao mi je da je njegova prvotna ideja, još prilikom otvorenja Mimarine zbirke 1987. bila da se u bočno krilo bivše gimnazije preseli i zbirka Strossmayerove galerije, koja je već tada imala manjak prostora, da makar fizički za početak dvije zbirke budu jedna pored druge. No, u tvrdokorno tradicionalnoj zagrebačkoj sredini za Maroevićeve vizionarske ideje nažalost nije bilo sluha. Ključni problemi nisu bili samo financijske, već prvenstveno ljudske i organizacijske prirode. Zacijelo će proteći još puno godina da se stvore okolnosti u kojima će se objektivno i u cjelini moći sagledati muzeološke potrebe kada su u pitanju naše zbirke starih majstora, koje neće biti vođene pojedinačnim interesima i svedene na "puko preživljavanje" u istraživačkom i izlagačkom pogledu. Mimarina zbirka je u svakom slučaju nacionalno bogatstvo i veliki resurs te je se ne bismo trebali tako lako i često odricati. x

21 DUBRAVKA KUŠČEVIĆ, Likovno-umjetnička djela u nastavi likovne kulture, u: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 6/7 (2013-2014.), 43-54.

22 STELA LECHPAMMER, Medulićeva 'Bogorodica' bila je u Buffalu, a kupili smo je na aukciji, *Večernji list*, 28.12.2017.

23 VELJKO MIHALIĆ, Privatne zbirke darovane gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom razvoju grada, *Muzeologija*, 45 (2008.), 1-267.

24 IVO MAROEVIĆ, Potreba za zajedničkom čuvaonicom i restauratorskim centrom zagrebačkih muzeja, u: *Informatica museologica* 1-4 (1995.), 11.